

КРАТЪК ФИЛОСОФСКИ РЕЧНИК

А

АБДИКАЦИЯ

Отказване от някакви права или задължения.

АБСИСТЕНЦИЯ

Въздържане от полов живот, отшелничество.

АБСТРАКЦИЯ

Съзнателно отвличане от несъществените на даден предмет или отношение и разглеждане на общите свойства, връзки и отношения. Едностранчиво спиране върху свойства и предмети приети за особено важни. Отвличане.

АГНОСТИЦИЗЪМ

Ид. напр. във фил., което отрича възможността за познаване на обективно съществуващия извън нас свят и неговите закономерности.

АДВЕРБАЦИЯ

Превръщане в наречие, преминаване на една дума от някоя друга категория в категорията на наречията.

АДЕПТ (спечелен)

Убеден последовател, привърженик на някое учение.

АКРОАМАТИЧЕН

Основан само на слушането.

АКСИОЛОГИЯ

Обща теория за ценностните съждения.

АКЦИДЕНТ

Случка, странична работа, несъществена случка.

АКЦИДЕНЦИЯ (случайно)

Във философията означава несъщественото, изменчивото, случайното свойство и

обикновено се противопоставя на събстанцията.

АЛЕГОРИЯ

Дума или израз, в който се говори едно, а се разбира друго. Изразяване на отвлечено понятие с конкретен образ (напр. скелет вързъжен с коса е алегория на смъртта).

АЛОГИЗЪМ (неразумен)

Нещо, което противоречи на логиката. Реакционно течение във философията, което отрича разумното и научно познание за света.

АНИМИЗЪМ

Форма на първобитно мислене, която приписва на всеки предмет душа; одухотворяване на всички предмети и явления в природата.

АНТАГОНИЗЪМ

Непримиримо противоречие и борба между противоположни интереси и възгледи.

АНТИНОМИЯ

Противоречие между две взаимно изключващи се положения или два принципа, които еднакво убедително могат да се доказват по логичен път.

АНТИТЕЗА (противопоставяне)

Съпоставяне на два противоположни предмета или понятия за по-голяма ясност и сила на израза. Отричане на изходното начало, противоположност на тезата в процеса на диалектичното развитие.

АНТРОПОМОРФИЗЪМ

Форма на първобитно мислене за обясняване силите на природата и явленията с приписването им начовешки свойства и качества. Представяне на бог с чов.образ.

АНТРОПОЦЕНТРИЗЪМ

Ненаучно и свързано с религията и идеализма схващане, че човек е център на вселената и цел на миросътворението.

АПЕРЦЕПЦИЯ

Възприятие, при което става узнаване въз основа на по-рано придобити представи; възприемане, схващане в зависимост от личния опит на възприемащия. Осъзнато възприятие за разлика от неосъзнатото.

АПОДИКТИЧЕН

Безпорно доказан, неоспорим, несъмнен.

АРХАИЗЪМ

Излязла от употреба старинна дума или израз в един език. Нещо, което е остаряло, остатък от миналото, отживелица.

АРХИ (начало)

Придава най-голяма степен на признака, който се съдържа в основата на думата.

АРХИТИП

Първообраз.

АПОРИЯ

Безисходно положение поради неопределими противоречия в мислимите условия.

АТАРАКСИЯ

Пълно спокойствие, несмущаване на духа, невъзмутимост.

АТОМИЗЪМ (неделим)

Мат.фил. възглед, според който природата се състои от вечни, неизменни, неделими и извънредно малки частици (атоми), които запълват всичко и се намират във вечно и непрекъснато движение.

АТРИБУТ (прибавка)

Всеобщо, най-съществено свойство на дадени предмети без, които те не биха съществували.

АФИРМАТИВЕН

Утвърдителен, потвърждаващ.

АФРОНТ

Обида, оскърбление или засрамване на публично място в присъствието на оскърбеното лице. Грубо незачитане и пренебрегване.

В

ВЕРИФИКАЦИЯ

Установяване, удостоверяване на истината; свидетелство.

ВИНДИКАЦИЯ

Изискване, предявяване права върху нещо.

ВИТАЛИЗЪМ (жизнен)

Реакц. теч. в биологията, което обяснява жизнените процеси, чрез действието на някакво нематериално начало - "жизнена сила", която се намирала в организма.

ВОЛУНТАРИЗЪМ (воля)

Реакц. суб-ид. напр. във фил., което отрича обективната закономерност и необходимост в природата, като приписва на волята решаващо, първично значение (Шопенхауер, Ницше). Учение, което придава на волевите процеси основно значение в психическия живот.

Г

ГЕНЕАЛОГИЯ

Наука за родословието, за история на рода.

ГЕНЕЗИС

История на зараждането и развитието на нещата и явленията Произхождение, възникване.

ГЕОТРОПИЗЪМ

Свойство на органите на растение да приемат под влияние на земното притегляне определено положение по отношение на центъра на земята.

ГЕОЦЕНТРИЗЪМ

Ненаучна представа на древните народи за Земята като център на вселената около, която се движат слъцето и други небесни тела.

ГЛОТОГОНИЯ – ГЛОТОЛОГИЯ

1. Произход на езика.
2. Наука за езика.

ГНОСЕОЛОГИЯ (знание)

Теория на познанието, дял от философията, който изучава изворите, възможностите и средствата на научното познание. “Материалистическа диалектика“ включва в себе си това, което сега наричат теория на познанието, гносеология, която трябва да разглежда своя предмет също така исторически, изучавайки и обобщавайки произхода и развитието на познанието, преминаване от незнание към познание.

Д

ДЕДУКЦИЯ

Заклучение от общото, от предидущето; извод. Метод на логическо мислене за правене частни изводи от общи положения.

ДЕИЗЪМ

Рел.фил.уч., което признава съществуването на Бог само като първопричина в света, но отрича неговото съществуване като личност (теизъм) и неговото вмешателство в природата и обществото.

ДЕМЕНЦИЯ

Лудост, придобита лудост. Оглупяване.

ДЕРИВАЦИЯ

Словообразуване, образуване на нови производни думи.

ДЕТЕРМИНИЗЪМ (ограничавам)

Фил. уч. за всеобщата обективна закономерност и причинна зависимост на всички явления в природата и обществото. Учение за закономерността и причинната зависимост на човешката воля.

ДИАКТРИЧЕН

Който служи за различаване различителен. Диактричен знак, към буква за различаване на друг знак, оценка на произношението, дължина или краткост и др.

ДИАЛЕКТИКА (разговарям)

1. В древно време - умение да се спори, изкуство да се дири истината, чрез задаване на въпроси и разкриване противоречията в съжденията на противника.
2. Философска наука за всеобщите закони за развитието на природата, човешкото общество и мисленето; метод за познаване на природните и обществени явления в тяхното развитие и преминаване от количествени изменения в нови качествени, чрез разкриване на вътрешните противоречия и борбата на противоположностите "уч. за единство на противоположностите".
3. Самият процес на такова движение и развитие.
4. Диалектически метод - научен подход към явленията на природата и обществото, теория за развитието, прилагана за опознаване на обективната действителност.

ДИАТРИБА (протакане)

Разговор, развлечение. Изследване. Остра реч.

ДИАХРОНИЯ

Историческа последователност в развитието на езиковите явления.

ДИДАКТИЗЪМ

Склонност към поучаване. Поучителност в литературно произведение. Педагогическа наука за общите методи на обучение, поучителен, наставнически.

ДИНАМИЗЪМ (сила)

Схващане, че светът се изменя, развива и се намира в постоянно движение. Лъженаучно идеалистическо направление, според което силата се схваща като самостоятелно начало, което не зависи от материята и дори я предхожда.

ДИСКУРС

Слово, разказ.

ДИФЕРЕНЦИРАН

Съобразен с известни особености, разграничен. Различен, нееднакъв.

ДИФУЗИОНИЗЪМ

Учение, според което основен двигател на обществения живот се смята взаимното проникване на отделни култури.

ДОГМА

Всеизвестно положение, неподлежащо на съмнение; неопровержима истина и и оттук-забрана за критиката и.

ДУАЛИЗЪМ (двойствен)

ид. фил. уч., според което в основата на битието има две независими едно от друго начала-материя и дух.

Е

ЕВФИМИЗЪМ

Заменяне на дума или израз, които се смятат за неподходящи, с по-благопристойни; благоприлично изказване.

ЕГАЛИТАРИЗЪМ

Дребнобурж. реакц. теория, която проповядва имотно равенство в условията на частната собственост.

ЕЗОТЕРИЧЕН

Таен, скрит предназначен само за посветени.

ЕЙДЕТИЗЪМ (образ)

Явление близко до ясната образна памет, което се състои в запазване образа на предмета дълго време след неговото изчезване от зрителното поле.

ЕКЗИСТЕНЦИАЛИЗЪМ (съществуване)

Фил.напр., утвърждаващо първичността на съществуването (на човека) пред същността.

ЕКЛЕКТИЗЪМ (който избира)

Безпринципно и механистическо съчетание на разнородни, несъвместими и противоположни възгледи в науката и философията. Формално, механическо смесване на различни стилове.

ЕКСТАТИЧЕН

Възторжено възбуден, намиращ се в екстаз.

ЕМПИРИЗЪМ (опит)

Фил. нагласа утвърждаваща опита като единствен източник на познанието; търсене на опитно фиксирани дадености; въздържане от обобщения.

ЕМПИРИОКРИТИЦИЗЪМ

Враждебно на материализма *суб. ид. фил. течение*, което отрича обективното съществуване на материалния свят и разглежда предметите като продукт на съзнанието.

ЕМПИРИОМОНИЗЪМ

Разновидност на емп. кр., според която съзнанието е първично, а материята вторична.

ЕМПИРИОСИМВОЛИЗЪМ

Разновидност на емп. кр. - *суб ид. фил.*, според която представите и понятията не са отражения на реални предмети в съзнанието, а само символи на нашите усещания.

ЕНЕРГИТИЗЪМ

Реак. ид. уч., което се опитва да обясни движението без материята и да сведе всички явления в природата, обществото и мисленето до общото понятие енергия, лишена сама от себе си от всякаква материална същност.

ЕНТЕЛЕХИЯ

Нематериално дейно начало, което формира материята и я докарва до съвършенство. У някои виталисти, нематериално жизнено начало, което направлява развитието на организма отвътре.

ЕПИГОН (потомък)

Посредствен последовател на някое художествено, научне или някое друго направление, който си служи с отживели времето си средства на подражаване.

ЕПИКУРЕИЗЪМ

мат. ат. уч., което обяснява света на основата на атомистическото уч. и на разумния стремеж към щастие. Светоглед, който вижда смисъла на човешкия живот в задоволяване на чувствените инстинкти и достигане на лично щастие.

ЕПИСТЕМОЛОГИЯ (наукоучение)

Теория на науката и знанието, гносеология в по-тесен смисъл.

ЕПИФЕНОМЕН

Странично явление, което става заедно с друго явление и не му оказва никакво влияние. Второстепенно явление.

ЕРУДИЦИЯ

Ученост, начетеност, основн познание на литературата по известна дисциплина.

ЕСЕНЦИАЛИЗЪМ (същина)

Философска нагласа за търсе не на същността.

ЕСКАМОТИРАМ

Ловко скривам нещо за да измамя.

ЕСТЕЗИОЛОГИЯ

Наука за органите на чувствата.

ЕТИКА

Фил. уч. за нравствеността, за нейната същност, за законите на историческото и развитие и за ролята и в обществения живот. Система от норми за нравствено поведение; нравствени правила, морал.

ЕТИМОЛОГИЯ (истински)

Наука за произхода на думите. Истинско значение на дума.

И

ИДЕАЛИЗЪМ

Ант. фил. уч., което при разрешава не основния въпрос на *фил.* за отношението на мисленето към битието взема за първично съзнанието духа, а природата, битието, материята за вторично.

ИДЕАЛРЕАЛИЗЪМ

Напр. в ид. фил., което отъждествява психическото и материалното битие и допуска интуитивното познаване същността на предметите

ИДЕОКРАТИЗЪМ

Стремех да се подчини всичко на идеите.

ИДЕОЛОГИЯ

Теория за познавателните принципи. Система от идеи, обслужваща нечий интерес.

ИДЕЯ (представа)

Във фил. умозримата същност на предметите имаща незавимо от съществуването им битие. Понятие, мисъл като отражение на обективната действителност в човешкото съзнание. *Платон* - вечната същност на предметите и явленията.

ИДИЛИЧЕН

Тих, прост, селски, близък до природата, естествен.

ИДИОМАТИЗЪМ (собствен израз)

Обрат на реч, израз, свойствен на един език и непреводим буквално на други. Езикова

особеност.

ИЛЮЗИОНИЗЪМ

Фил. уч., според което в основата на всяко познание и дейност лежи измамата, илюзията.

ИМАНЕНТЕН (който остава един и същ)

Вътрешно присъщ, произтичащ от природата на предмета или явление то. Иманентна философия - *реакц. суб фил.*, която смята битието само за вътрешно съдържание на съзнание и отрича съществуването на обективния свят извън съзнанието.

ИМАТЕРИАЛИЗЪМ

Фил. уч., което отрича съществуването на материя и признава само духа.

ИНДЕТЕРМИНИЗЪМ

Ид. уч., което отхвърля всеобщата закономерност и причинна зависимост в природата и обществото, като признава абсолютната свобода на човешката воля.

ИНДИВИДУАЛИЗЪМ

Фил. напр., което поставя личните интереси на отделния човек по-горе от интересите на обществото. *Ид.* разбиране на обществените явления като резултат от

деятелността на отделната личност, а не на народите, масите и класите.

ИНДУКЦИЯ (подбуда)

Начин на разсъждение от частното към общото, от фактите към обобщенията. Извеждане на общото от частното. Изброяване на всички възможни случаи за някакво положение в последователност към общността.

ИНТЕЛЕКТУАЛИЗЪМ

Ид. теории, които поставят на първо място интелекта, а пренебрегват ролята на практика та в познанието. Напр. в *псих.*, което извежда целия психичен живот от представите и мисленето, а омаловажава чувство то и волята.

ИНТРОСПЕКЦИЯ (поглед. навътре)

Метод за изследване психическия живот на човека, чрез самонаблюдение.

ИНТУИТИВИЗЪМ

Ид. напр. в съвр. бурж. фил., което умаловажава научното логическо познание и му противопоставя "непосредственото съзерцание" - интуицията.

ИНТУИЦИОНИЗЪМ

Напр. в съвр. бурж. фил. на мат., което отрича всички доказателства за съществуването

на математическите обекти извън съзнанието.

ИНТУИЦИЯ

В ид. фил. - “непосредно” достигане на истината без помоща на научния опит и логическите умозаклучения.

ИРАЦИОНАЛИЗЪМ

Реакц. напр. в ид. фил., което смята, че в основата на всички явления от действителността стои ирационалното начало, като отрича научното логическо познание. Схващане, според което разумът не е в състояние да познае действителността в нейната цялост. Отричане на научното логическо познание. Недостижим, непостижим за разума.

ИРЕГУЛАРЕН

Неправилен, нередовен.

ИРИТАТИВЕН

Възбудителен, раздразнителен.

ИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИЗЪМ

Наука за законите на развитието на обществото. *Ист. мат.* е разпространение на

положенията на
у изучаването на обществения живот на историята и обществото.

диал. мат. върх

ИТЕРАТИВЕН

Който се повтаря или съдържа повтарящо се действие; многократен.

К

КАБАЛИСТИКА

Средновековни, тайнствени магически науки и знания, както и свързаните с тях обреди. Нещо тайнствено, изразяващ загъдъчно, неразбираемо.

КАНТИНИАНСТВО

Ид. фил. уч., което е било насочено против *фр. мат.* И атеисти от XVIII век. То признава съществуването на предметите извън нашето съзнание, но ги обявява за неопознаваеми. Пространството, времето, причинността и т.н. не са форми на съществуването на самите предмети, а са априорни форми на нашето съзнание.

КАТАРСИС (очистване)

Употребен термин от Аристотел в определението му за трагедията, която е подражание на действие, а не разказ, което чрез състрадание и милост извършва очистение от такива страсти.

КАТЕГОРИЯ (отсъждане)

Най-общи, пределни понятия отвъд, които мисленето е невъзможно.

КВАЗИ

Уж, като че; в сложни думи: мним.

КВИЕТИЗЪМ (спокоен)

рел. мист. уч., според което религиозното благочестие се състои в съзерцаване и духовно самовдълбочаване, които водят до абсолютен душевен покой. Безучастно отношение към обкръжаващата действителност.

КВИНТЕСЕНЦИЯ

Най-същественото, най главното, същност на предмет или понятие, основа, главна същност.

КОМПЕНДИУМ (скъсявам)

Съкратено изложение на основни положения на някоя наука.

КОНВЕНЦИОНАЛЕН

Договорен, приет по договор, приет при определени условия.

КОНСТЕЛАЦИЯ

Стечение на обстоятелства, положение.

КОНСТРУКТИВИЗЪМ

Формалистично направление в изкуството, което проповядва естетика на машините и тесен утилитаризъм и се характеризира с идейна безпътица.

КОНТАМИНАЦИЯ

Смесване на две или повече събития при разказ, вмъкване подробности от едно съчинение при предаване съдържанието на друго. Образуване на един нов израз или нова дума от свързването на два израза или думи.

КОНТЕКСТ (връзка)

Завършена в смислово отношение част от писмена реч, която определя точно смисъла на влизаща в него дума или израз. Контрадикция. Противоречие, противоречиво изказване, съждение.

КОНЦЕПТУАЛИЗЪМ (мисъл)

Ср. фил., която признава съществуването на общи понятия в човешкия ум в противовес на номинализма, който отрича тяхното съществуване.

КОНЦЕПЦИЯ

Схващане, система от схващания или възгледи по някой научен или теоретичен въпрос. Схващане в теорията на познанието, според което субектът и обектът са съотносителни, не делими един без друг, което е противно на *мат. теория на отраж.*

КОНЮНКТУРА

Стечение на обстоятелствата, обстановка, ситуация, положение на предмети, което е в състояние да играе изхода на някое дело.

КОПУЛА

Връзка, свързване, спомагателен глагол.

КОХЕРЕНЦИЯ

Взаимна свързаност.

КРИТИЦЕЗЪМ

Фил. уч., което в стремежа си да подложи на критика способността на човека за разбиране на нещата стига до отричане на познаваемостта на обективната

действителност.

КУРТОАЗИЯ

Любезност и учтивост в обноски.

Л

ЛАКОНИЧЕН

Кратък и изразителен, точен изразяващ се късо.

ЛЕТАЛНОСТ

Отношение на числото на смъртните случаи към числото на заболяванията.

ЛОГИКА

Фил. наука за законите на мисленето. Формална логика - наука за елементарните закони и форми на правилното мислене.

Формалистична логика

- метафизическо учение, което разглежда външните форми на мислене отделно от тяхното съдържание и извън тяхното развитие.

Диалектическа логика

- наука за всеобщите закони за развитието на природата, на човешкото общество и мислинето.

ЛОГИСТИКА

Най-новата разновидност на формалистичната логика, която заменя словесното изразяване на понятията и съжденията със смволически означения, като напълно отделя логическите форми на мисленето от съдържанието му; схематична логика.

ЛОГОС (слово, понятие, мисъл, разум, наука)

В древногръцката *мат.фил.* - всеобща закономерност (Хераклит). В *ид. фил.* - духовно начало, божествен разум (Платон). В християнството - Исус Христос.

М

МАЙВЕТИКА (бабувам, акуширам)

Сократически похват на раждане на знанието, чрез питане и ирония.

МАНИХЕЙСТВО

Рел. дуалистическо уч., което е смесица от християнски и дуалистически възгледи оказало силно влияние върху богомилството.

МАРГИНАЛИИ

Забележки по полето на книга или ръкопис, под заглавия, поместени по полето на книга.

МАРКСИЗЪМ

Уч. за развитието на природата и обществото за революцията на угнетените и експлоатирани маси.

МАТЕРИАЛИЗЪМ

Едно от двете основни направления във *фил.*, според което основното начало в света е материята, която съществува обективно и независимо от човешкото съзнание, според което света и неговите закономерности са напълно познаваеми.

МАХИЗЪМ

Реакц. ид.теч. във фил. и теорет. физ., което отрича обективното съществуване на външния свят. Ср. Емпириокритицизъм.

МЕЛИОРИЗЪМ (по-добър)

Фил. уч., което заема средно положение между оптимизъм и песимизъм и според което съществуващият свят нито е най-добрия, нито е най-лошият, но той може да върви непрестанно към подобрене.

МЕСИАНИЗЪМ (от месия)

Реакц. уч., за особената роля на някой народ в историята на човечеството, използвано за насаждане на шовинистически идеи.

МЕТАФИЗИКА (което е след физиката)

уч. за първопринципите на битието “първа философия”; за Хегел и в марксизма - уч., от ричащо изменението. В

ид. фил.

- ситема от възгледи и метод, според които явленията са изолирани, независещи едно от друго, неизменни и недостъпни за опита, противно на диалектиката, която ги разглежда като вечно про менливи и подвижни.

МЕТОД (път на изследване)

Подход за постигане на автентичния образ на изследвания предмет.

МИМЕЗИС (подражание)

Наподобяване.

МИСТИФИКАЦИЯ

Преднамерено въвеждане в заблуждение за шега или за корестни цели.

МНЕМОНИКА

Правила и прийоми за засилване на паметта и улесняване и запомняне на факти и сведения, като се използва най-много асоциацията.

МОДАЛНОСТ (начин)

Категория изразяваща степента на вероятност на едно съждение или начина на съществуване на дадена същност.

МОДУС

Вид, начин, способ, леснина, норма. Във *фил.* преходно свойство на отделни видове или състояния на материята, за разлика от постоянните свойства (атрибутите).

МОНАДА (единица)

Прост, неделим елемент от битието, но за разлика от атома - одушевено единен.

МОНИЗЪМ (един)

Фил. *нагласа* приемаща, че в основата на битието има едно единствено начало, чиито следствия са всички неща.

Н

НАТИВИЗЪМ (вроден)

Ид.уч., според което функциите на органите за чувствата и техните нервни центрове са вродени у човека, а диалектическия материализъм научно установява, че тези функции са резултат от историческото развитие на човека.

НАТУРАЛИЗЪМ

Направление в изкуството и литературата, което се стреми към фотографическо възпроизвеждане на действителността. *фил.уч.*, което обяснява обществените явления като пряка последица от природните и биологичните фактори.

НАТУРФИЛОСОФИЯ

Ид. фил. уч., за развитието на природата като цяло въз основа на метафизически предпоставки.

НЕОКАНТИНИАНСТВО

Реакц. напр. в бурж. фил., което отхвърля всички мат. елементи от философията на Кант и използва *ид. му* теория за познанието в борбата си срещу материализма и мат. естествознание.

НЕОПЛАТОНИЗЪМ

Фил. напр. от III в., което е опит да се създаде *фил.* система, като се вземат отделни части от епикурейството, стоицизма и мистически елементи от философията на Платон.

НЕОРЕАЛИЗЪМ

Реакц. напр. в съвр. бурж. фил., което е замаскирана форма на суб. идеализъм.

НЕОХЕГЕЛИАНСТВО

Реакц. ид. фил. напр., което изопачава ид. диалектика на Хегел и развива реакционите страни на неговата философия.

НИХИЛИЗЪМ (нищо)

Отричане на всякакви принципи, закони, норми; логически неоправдан скептицизъм, който отхвърля всичко съществуващо.

НИЦШЕАНСТВО

Наука за свръхчовека. Крайно реакционно философско направление, което проповядва краен индивидуализъм, презрение и ненавист към народните маси, култ към "свръхчовека" и подобни; послужило като основа и един от изворите на човеконенавистната идеология на фашизма.

НОМИНАЛИЗЪМ (име)

Среднов. схоластично уч., което смята, че съществуват в действителност отделни предмети, а понятията са само названия на тях. С признаване първичността на предметите номинализъмът е бил "първото изразяване на материализъм".

О

ОБЕКТ (предмет)

Предмет съставлява част от материалния свят, външният свят, действителността. Съществуващото вън и независимо от познанието; наличното като цел на дадена дейност.

ОБЕКТИВЕН

Който съответства на предметите, който съществува извън и независимо от нас.

ОБЕКТИВИЗАЦИЯ

В ид. фил. превръщане на личните усещания в самостоятелни същности.

ОБЕКТИВИЗЪМ

Метод на изследване, който изхожда от анализ (разглеждане) на обективната действителност; *ср. субективизъм. фил.* Извращение при тълкуване закономерностите в природата и живота.

ОБСКУРАНТИЗЪМ (затъмняващ)

Враждебно отношение към науката и прогреса; реакционност, мракобесие.

ОБСТИНАЦИЯ

Силно настояване за нещо; упоритост, твърдоглавие.

ОКСИМОРОН (остроумен и глупав)

Стилна фигура, при която се свързват логически изключващи се противоположности.

ОНТОЛОГИЗЪМ

Ид. фил. напр., което смята, че идеите съществуват отделно от предметите и преди тях.

ОНТОЛОГИЯ (съществуващ)

В ид. фил. - метафизическо учение за света и за основните начала на всичко съществуващо и категориалното им изразяване (учение за битието).

ОПОРТЮНИЗЪМ (удобен)

Приспособяване към условията на момента без оглед на по-далечното бъдеще; приспособленчество, безпринципност. Изгода с противник за временни облаги.

ОРГАНОН (оръдие, уред)

Оръдие за мислене или за научно изследване (за Аристотел логиката е такова оръжие).

ОРТОГРАФИЯ

Правопис.

ОРТОДОКСАЛЕН

Православен, източноправославен.

ОХЛОКРАТИЯ

Управление на простия народ, на тълпата.

П

ПАН (всичко, цяло)

В сложни думи означава отношение към всичко или цяло.

ПАНТЕИЗЪМ

Противопоставящо се на пантеизма *уч.*, че всичко не е Бог, но че Бог е във всичко. *Фил. и рел. уч.*

, което отъждествява Бога с природата като проявление на божеството.
Обожествяване на природата.

ПАНТЕЛИЗЪМ (воля)

Ид.фил.уч., според което волята е същността на душевния живот и основа на света.

ПАРАЛОГИЗЪМ (отвъд смисъла)

Привличане в доказателството на непреднамерени, ала обективно илюзорни основания
- самозаблуда.

ПАРТИКУЛАРИЗАЦИЯ

Откъсване и разединяване на отделни части от едно цяло. Задоволяване на частни
интереси. Залягане повече на частното отколкото на общото.

ПАУПЕРИЗЪМ (беден)

Крайна бедност на трудещите се маси вследствие на капиталистическа експлоатация.

ПЕДАНТИЗЪМ

Формална, дребнава точност, прекалено залягане за изпълнение на най - малките и

незначителни подробности.

ПЕРАПАТЕТИЦИ (разхождащи се)

Прозвище на слушатели в Аристотеловия лицей, които провеждали беседите си по време на разходка.

ПЕРСПЕКТИВА (гледам през)

Далечина, простор. Изглед, вид на местност, панорама както се виждат отдалеч. Отдел от дескриптивната геометрия, който се занимава с правилата за чертаене на предметите така както се виждат.

ПЕРТРУБАЦИЯ (безпорядък)

Изменение пътя на небесните тела под влияние на други небесни тела. Внезапно смущение, разстройство в хода на нещо. Душевно вълнение, смущение.

ПИТАГОРЕИЗЪМ

Уч., което признава безсмъртието на душата и нейното преселване след смъртта в други живи същества; смята вселената като закономерно стройно цяло, подчинено на законите за хармонията и числата.

ПЛАТОНИЗЪМ

Фил. ид. уч., което противопоставя реалния свят на нещата мистическия свят на идеите.

ПЛУРАЛИЗЪМ

Ид. уч., според което в основата на света стоят множество самостоятелни духовни същности.

ПОЗИТИВИЗЪМ (положителен)

Фил. напр., утвърждаващо смислеността единствено на сетивно проверими положения, на позитивно знание. *Суб. ид. фил. теч.*, което слага в основата на знанието опита, но разбира се само като съвкупност от субективни усещания или представи, неотразяващи обективната действителност и свежда ролята на науката само до положение да описва явленията, но не и да ги обяснява. Отношение към действителността, което се основа на опита и фактите.

ПОЛЕМИКА

Спор или обсъждане на някой въпрос.

ПОЛИФИЛИТИЗЪМ

Опровергана от науката хипотеза, според която организмите произхождали от много изходни форми, а не от една както е в действителност.

ПОСТУЛАТ

Положение, което не е очевидно, но се приема без доказателства за изходно положение.

ПРАГМАТИЗЪМ

Суб. ид. напр. във фил., което отрича обективното съществуване на истината и признава за истина само това, което дава практически полезни резултати и проповядва съществуването на Бога като практически необходимо. Теория за историческото познание, която разглежда историята като низ от факти в последователна и причинна връзка, но без да ги обяснява от гледище на общите исторически закони.

ПРЕВАНТИВЕН

Предпазен, предохранителен. Който предваря, предварителен; който предотвратява, предупреждава.

ПРЕДИКАТ

В логиката - понятие, което определя предмета на съждението и разкрива неговото съдържание.

ПРОБАЛИЗЪМ

ид. фил. уч., според което човек не може да достигне абсолютната истина и пълно познание и затова трябва да се задоволява с вероятности; *ср. агностицизъм*

ПРОВИДЕНЦИАЛИЗЪМ (предвиждам)

реакц. ид. напр. във фил., което обяснява историческите събития като проява на волята на провидението.

ПРОЛЕГОМЕНА (предисловие)

Въведение в дадена дисциплина. Дълъг увод към някое изследване. Съвкупност от първоначални знания по една наука.

ПРОНОНСИРАМ

Който е ясно определен, силно подчертан, отявлен.

ПРОПЕДЕВТИКА (предварит. уча)

Подготвителен курс за въвеждане в някоя наука; увод.

ПРОПОЗИЦИЯ

Предложение. Съвкупност от условия, предвидени за съзтезание.

ПУРИЗЪМ (чист)

Стремеж към чистота и строгост на нравите. Стремеж да се изчисти езика от непотребни чуждици и нелитературни думи и изрази.

Р

РАКУРС

Положение на изразяван в перспектива предмет със силно съкращаване на отдалечените от преднияплан части.

РАЦИОНАЛИЗЪМ (разум)

Фил. нагласа, според която разумът е в основата на битието, познанието, практиката и те, съответно могат да бъдат схванати, само чрез него. Разумът е единствен източник на познание и негов критерий.

РЕАКЦИНЕН

Враждебен на всичко напредничаво и прогресивно, твърде консервативен, недемократичен, противореволуционен; назадничав

РЕАКЦИЯ (действие)

Действие с отговор на външно въздействие. Рязка промяна преминаване в състояние, което е противоположно на предното, преходно към противоположно телесно състояние.

РЕАЛИЗЪМ

Средн. схоласт. уч., което се противопоставя на номинализма и смята, че общите понятия предхождат предметите и имат самостоятелно съществуване, отделно от предметите. Термин за много еkleктични учения.

РЕВИЗИОНИЗЪМ

Бурж. извращение на марксизма, което “поправя”, “ревизира” революционните икономически, политическите и философски основи на марксовото учение, като в интерес и в полза на буржазния и капиталистически строй се отказва от революцията, социализма и диктатурата на пролетарията. Всяко течение или направление за изменение и поправяне на теория, уч. или споразумение.

РЕГРЕС (връщане назад)

Преминаване от по-високи форми на развитие към по-ниски, упадък.

РЕГУЛАТИВЕН

Който направлява, който внася ред или планомерност в нещо.

РЕДУКЦИЯ (свеждане)

Метод на трансформация, при който се достига до основания позволяващи да се реши дадена познавателна задача; във феноменологията - очистване на същностната насоченост.

РЕЗОНЕН (право)

Основателен, разумен, обоснован.

РЕЛАТИВИЗЪМ (относителен)

Суб. - ид. уч., което отрича възможността за обективно познание на света, и според което няма обективна истина и обективното познание е невъзможно.

РЕЛАЦИЯ

Съобщение, известие, доклад.

РЕФЕРАТ (да докладва)

Научен доклад, беседа, сказка. Кратко писмено или устно изложение на основаните положения на книга, уч. или научна проблема.

РЕФЛЕКСИЯ (възвр. отразяване)

Самопознание на мисленето; в най-широк смисъл - самообоснование. Размишление, самонаблюдение, анализ на собствени мисли и преживелици, отзвук.

РЕЦЕНЗИЯ

Критическа писмена преценка на научно или художествено произведение, на представление и подобни.

РЕЦЕПТИВЕН

Възприемчив.

РЕЦЕСИВЕН

Който е с признаци на изчезване.

РИГИДНОСТ

Вцепененост, неподвижност.

РУТИНЕН

Шаблонен, бавен, със стари навици.

С

САКРАМЕНТАЛЕН

Свещен, обреден, осветен от тайнство. Заветен, свят.

САНГВИНИЧЕН

Бързо реагиращ на външни впечатления; жизнерадостен, весел.

САНТИМЕНТАЛИЗЪМ

Лит. теч., което подчертава личния душевен живот на човека, стреми се да представи живота на героите в идеализирана обстановка; проникнато е с чувствителност, нежност, милост към слабите и увлечение към природните красоти. Разнеженост чувствителност.

СЕМАНТИЧЕН

Който се отнася до смисъла на дума; смислов. *Семантична фил.* - разновидност на *суб. ид.*

През епохата на империализма, която се занимава с ненаучен анализ на думите и техните съчетания, като изоставя настрана теоретическото изследване като оставя настрана обективната действителност.

СЕНСУАЛИЗЪМ (възприето, усетено)

Фил. нагласа, според която осовна форма на познанието е сетивността с първичните и дадености. Признаване чувствените наслади като цел на живота и висше благо.

СИЛОГИЗЪМ

Извод, умозаключение въз основа две съждения: течностите се изпаряват, водата се изпарява, водата е течност.

СИНКРЕТИЗЪМ

Обединяване, дружно съществуване на нещо. *Фил. или рег. система*, която обединява различни протеворечиви възгледи;

ср. еклектизъм

. Неразграниченост.

СИНОПТИЧЕН

Който позволява с един поглед да се видят частите на едно цял, прегледен, нагледен.

СИНТЕЗА

Метод за изучаване предмет в неговата цялост, в отделните му части и в тяхната взаимна връзка. Най-горната степен на развитието на явление, което обединява в себе си прогресивните елементи от предните степени на развитие.

СКЕПТИЦИЗЪМ

Ид. фил. уч., което смята, че човек не може да познае света и да узнае истината.

Съмняване в истинността и правилността на нещо, недоверчиво отношение към всичко

СКРУПОЛЪОЗНОСТ

Старателност, точност. Добросъвестност. Боязливост, предпазливост да не се направи грешка.

СОЛИПСИЗЪМ (единствен, сам)

Краен субективизъм, който признава за единствена реалност личното аз на човека, а цялата действителност смята като продукт на личното възприятие.

СОФИЗЪМ

Формално, правилно, но всъщност лъжливо умозаклучение, построено на предварително избрани неправилни положения.

СПЕКУЛАЦИЯ (наблюд., съзерцание)

Теоретична форма за постигане на определени основания, като в погледа се държи само това, което подлежи на осмисляне и чрез, което се осмисля.

СПИНОЗИЗЪМ

Уч., в основата, на което лежи признаването на единствената обективната реалност - природата която за него е още Бог.

СТАТУКВО

В положението, в което е бил по-рано. Съществуващото положение.

СТОИЦИЗЪМ

Учение утвърждаващо вътрешната независимост на човека, с което той отговаря на истинската природа; непоколебимост, безстрастност. *Рац. фил. уч.*, според което задачата на мъдрия човек е да познае закономерността в природата, като се освободи от страстите.

СУБВЕРСИВЕН

Който се стреми да събори съществуващия строй; бунтовен.

СУБЕКТ (подлог)

Първоначално - основание; действащата инстанция в света; човекът като познаващ и действащ.

СУБЕКТИВИЗЪМ

напр. в ид. фил, което отрича обективната реалност и смята, че външния свят е рожба на нашето съзнание.

СУБСТАНЦИЯ (което е в основата)

Същност, самодостатъчна реалност; това, което в своето битие не се нуждае от нищо

друго. Вечно движеща се и изменяща се материя като основа на всички явления; първооснова. Основното начало на явленията и нещата.

СУБСТИТУЦИЯ

Заместване, поставяне вместо друг.

СУВЕРИНИТЕТ

Право на най-висока власт, върховен, независим. Вътрешна и външна независимост на държава.

СУГЕСТИВЕН

Който внушава, внушителен, свързан с внушение. Ясен; поучителен.

СХОЛАСТИКА (школа)

Постигане на божията същност, чрез строга последователност в изказванията. Догматичност, празно разсъждение.

СЦИЕНТИЗЪМ

Вярване във всесилието на науката.

Т

ТАВТОЛОГИЯ (същото)

Положение, при което утвърждаването или отричането съвпада с утвърждаване и отричане ср. плеоназам - стилизиран обрат, който съдържа еднозначни думи (черен мрак).

ТАКСОНОМИЯ

Учение за законите и принципите, по които се класифицират животните и растенията.

ТЕЗИС

Основно положение, основна мисъл, която се поставя за доказване. Във философията на Хегел - изходен пункт в процеса на развитието.

ТЕЛЕОЛОГИЯ (уч. за целите)

Разглеждане на нещата като целево причинено; преднамерено доказателство.

ТЕОДЕКИЯ

Рел. и фил. теория създадена от Лайбниц, която се старее да оправдае и примири съществуването на зло и несправедливост в света с учението за всеблагост и всемогъщество, приписвани на Бога.

ТОПОЛОГИЯ

Част от геометрията, която изучава качествените свойства на фигурите, които не зависят от метричните отношения.

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЕН (отвъдност)

Пределно общи понятия, надхвърлящи родовите и схващани не само мисловно, разумно непостежими, априорни форми на съзнанието.

У

УБИКВИЗЪМ

Уч., че нещо се намира навсякъде.

УНИВЕРСАЛИИ

Общи имена или понятия, на които, ако съществува реален предмет, се предписва самостоятелно битие (реализъм), а ако именуват само представа за такъв, им се предписва единствено номинално съществуване (номинализъм). Спорът за универсалиите, т.е. дали общото съществува реално или е само име, бележи ръзвитието на философията.

УТИЛИТАРИЗЪМ (изгода)

Учение или нагласа, утвърждаващи за смислена цел единствено ползата от дадено действие или теория.

УТОПИЯ (без място)

Благословено място; място с най-добро обществено устройство; умозрителна теория, неосъществим проект.

Ф

ФЕНОМЕН (явяващо се)

Явление; съществуващото без оглед на същността, т.е. непосредствената му даденост. В *ид. фил.* - суб. явление, което съществува само в съзнанието.

ФЕНОМЕНАЛИЗЪМ

Нагласа, при която се счита, че познаваме само явления, но не и същността на нещата. *Ид. фил. учение*, което отрича възможността за познаване на същността на предметите и смята, че може да се познае само външната им феноменална страна.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ

Учение за развитието на съзнанието (у Хегел). Реакционно, метефизическо и

схоластично учение за чистите и неизменно духовни същности.

ФЕТИШИЗЪМ

Обожаване на веществени предмети. Прекалено почитане на нещо.

ФИДЕИЗЪМ (вяра)

Идеалистическо философско течение, което дава преднина на вярата пред знанието.

ФИКЦИОНАЛИЗЪМ

Реакционно направление в боржуазната философия, според което научните и философските идеи и понятия не са обективни истини, а измислици.

ФИЛАНТРОПИЯ

Човеколюбие, благотворителност, добротворство.

ФЛУИД (течен)

Тънко вещество или сила, които се изливат или изтичат. Психическият ток, който уж се излъчвал от човешкото тяло според вярванията на спиритистите.

ФОРМАЛИЗЪМ

Спазване на въшните форми и правила във вреда на същността на нещо; прекалено предържане към буквите на един закон или наредба във вреда на същественото и важното. Идеалистическо направление в науката и изкуството, което държи за външната страна, не обръща внимание на съдържанието и свежда действиелността до отвлечени форми и схеми, отделя формата от съдържанието и теорията от практиката.

ФУТУРИЗЪМ (бъдещ)

Направление в науката и литературата, което отрича реализма.

Х

ХЕДОНИЗЪМ (удоволствие)

Етическо учение, според което най-висшата цел на човешкия живот е удоволствието и насладата в противовес на аскетичния живот.

ХЕРМЕНЕВТИКА (Хермес)

Учение и метод за тълкуване на стари текстове, а в най - широк смисъл и на света, разглеждан като знак за извънсетивното.

ХИЛОЗОИЗЪМ (вещество)

Учение, според което всички форми на материята притежават чувствителност и жизнeдеятелност; всеодушевеност на природата.

ХИПЕРБОЛА (прехвърляне)

Стилна фигура, с която се преувеувеличава действителността за по-голямо въздействие.

ХИПЕР (над, върху)

Представка, която в сложни думи указва превишаване на нормалното и редното.

ХИПО (под)

Представка, която в сложни думи указва по-ниско от нормалното и редното или нещо по-ниско.

ХИПОСТАЗИРАМ

Предавам обективно съществуване на отвлечена представа, признак, качество при *ид. фил.*

ХИПОПТЕТИЧЕН

Предполагам, основан върху предположения, вероятен.

Ш

ШОВИНИЗЪМ

Краен национализъм, който проповядва ненавист и презрение към другите народи, разпалва националната вражда и поддържа расова теория.